

AGS
2026

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI AKADEMİ GİRİŞ SINAVI

MEB • AGS

KONU ANLATIMLI

TARİH

VIDEO DERS
HEDİYELİ

Video derslere ve kitabın
baskı tarihinden sonraki
güncellemelere erişebilmek
için QR kodu okutunuz.

PEGEM AKADEMİ

MEB - AGS TARİH KONU ANLATIMLI

KOMİSYON

ISBN 978-625-5964-21-2

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayineimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: 2025, Ankara

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi, Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara

Yayınevi: 0312 430 67 50 / Dağıtım: 0312 434 54 24 / WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net / E-ileti: yayinevi@pegem.net

Proje-Yayın: Pegem
Dizgi-Grafik Tasarım: Arzu Orhan Kaya
Kapak Tasarımı: Pegem

Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 77079

TÜM KİTAPLAR YANINDA; CEPTE, TABLETTE VE MASANDA

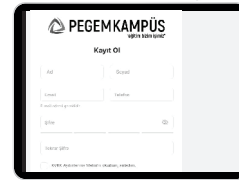

Detaylı anlatım için
QR kodu okutunuz.

Pegem Kampüs web sitesi üzerinden aktivasyon kodunuzu aktif edebilmek ve içeriklere erişebilmek için aşağıdaki adımları takip ediniz:

1. Adım
Üyelik

Mevcut tarayıcınızın adres çubuğuna **arti.pegemkampus.com** yazarak web sitemiz üzerinden üyeliğinizi gerçekleştirebilirsiniz.

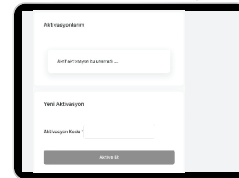

2. Adım
Aktivasyon

Üyelik bilgileriniz ile giriş yaptıktan sonra sol menüde yer alan **"Aktivasyonlarım"** sekmesine girerek kodunuzu aktif edebilirsiniz.

Yırtmayınız
Kazıyınız

3. Adım
Ürünlerim

"Hibrit Kitap" sekmesinden kitabınızın konu anlatımına ve video derslere, **"Ölçme İstasyonu"** sekmesinden konu sonu testlerine erişim sağlayabilirsiniz.

Aktivasyon kodu kitabınızın ilk sayfasında yer almaktadır.
Aktivasyon kodu ile aktif ettiğiniz hibrit kitaba erişim 31.08.2026 tarihine kadar geçerlidir.

Pegem Kampüs İletişim Hattı
0312 418 51 55

Değerli okuyucularımız,

Milli Eğitim Bakanlığı Akademi Giriş Sınavı (MEB-AGS), geleceğin öğretmenlerinin belirlenmesinde son aşamadır ve öğrenim hayatınız boyunca verdiğiniz emeğin sonucu meslek hayatınıza adım atmanızla nihai başarıya dönüşecektir.

Bu süreçteki emek ve çabanız, programlı bir çalışma ile sizi hedefinize doğru yönlerecek ve öne geçirecektir. Böylesi bir süreçte programlı bir çalışmaya kaynaklık edecek olan, deneyimli bir yazar ekibi tarafından özenle oluşturulmuş, geniş kapsamlı yayınlar olacaktır.

Pegem Akademi yazar ekibinin öncelikli amacı, tam da bu kaynağı sizlere sunmak olmuş ve sonucunda sizleri başarıda öne taşıyacak bu kapsamlı konu anlatımlı kitap ortaya çıkmıştır.

Sınavda başarılı olabilmek için müfredatta mevcut olan konularda yeterli bilgi düzeyine sahip olmak ve yeterince örnek soru ile bu bilgiyi pekiştirmek gerekmektedir. Bu kitabın temel amacı, adayın sınav kapsamındaki her konuya hâkimiyetini sağlamak ve böylece karşılaşacağı soru tiplerini rahatlıkla çözebilecek seviyeye gelmesini mümkün kılmaktır.

Kitaba ilişkin sorularınızı yayinevi@pegem.net adresine e-posta yoluyla ya da 0538 594 92 40 numarasına WhatsApp üzerinden iletmeniz yeterli olacaktır. Sorunuz en kısa sürede yayın ekibimiz tarafından cevaplandırılacaktır.

Kitabın, Millî Eğitim Bakanlığında görev almak isteyen tüm öğretmen adaylarımızın başarılarına katkı sağlaması dileğiyle...

PEGEM Akademi

Kitabın içeriği, MEB'in yapacağı program değişikliği veya buna bağlı olarak ÖSYM'nin sınav içeriğinde yapacağı değişiklik durumunda, kitabın dijital hâlinde (aktivasyon geçerlilik süresince) güncellenerek siz değerli adaylara sunulur.

İÇİNDEKİLER

TARİH

Osmanlı Öncesi Türk Devletleri (Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişmeler)

İslamiyet Öncesi Türk Tarihi	1
Test	10
Türk İslam Tarihi.....	13
Test	27
Türkiye Tarihi	29
Test	37

Osmanlı Tarihi (XIII. Yüzyıldan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Yaşanan Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişmeler)

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Yükselişi.....	39
Test	45
Osmanlı Kültür ve Uygarlığı.....	47
Test	64
XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti (Arayış Yılları).....	66
Test	69
XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti.....	71
Test	75
XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti.....	77
Test	88
XX. Yüzyıl Osmanlı Devleti	90
Test	95
Birinci Dünya Savaşı ve Mondros Ateşkesi	97
Test	109
Kurtuluş Savaşı Örgütlenme Dönemi	111
Test	116
I. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılması.....	118
Test	124
Kurtuluş Savaşında Cepheleler - Antlaşmalar.....	126
Test	135
Atatürk Dönemi İç ve Dış Politika.....	137
Test	149
Atatürk İlke ve İnkılapları	151
Test	163
Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi.....	165
Test	194

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TARİHİ

İklimi

Orta Asya, kıtanın merkezinde olması, denize uzaklık gibi nedenlerden dolayı sert karasal iklimin görüldüğü bir alandır.

Coğrafi Özellikleri

- Türklerin ana yurdu Orta Asya'dır.
- Ana yurdun kuzeyinde Sibirya, güneyinde Hindikuş ve Karanlık Dağları, doğusunda Kingan Dağları ve batısında Hazar Denizi yer alır.
- Burası kurak ve tarıma uygun olmayan bir bölgedir.

İlk Türk Kültür Merkezleri

- **Anav:** Orta Asya'nın en eski kültürüdür. Türk kültürünün önemli bir unsuru olan "at" ilk kez bu kültürde görülmüştür.
- **Afanesyevo:** Türklerin en eski kültürüdür.
- **Andronova:** Türk kültürüne en çok benzeyen ve Orta Asya'da yayılma alanı en geniş olan kültürdür. İlk defa tunçtan ve altından yapılmış eşyalara bu kültürde rastlanır. At, binek ve yük hayvanı olarak kullanılmıştır.
- **Kelteminar:** Hayvancılık ve avcılığın yapıldığı kültürdür.
- **Karasuk:** Demir madeni ilk defa bu kültürde işlenmiştir.
- **Tagar:** Orta Asya'nın en gelişmiş kültürüdür.

Türk Adının Anlamı

Türk adından ilk kez Çin kaynaklarında bahsedilmiştir.

- **Çinliler:** Miğfer
- **Uygurlar:** Güçlü, kuvvetli
- **Araplar:** Terk edilmiş adam
- **Kaşgarlı Mahmut:** Olgunluk Çağı *Divan-u Lugâti't Türk*
- **Wambery:** Türemiş, çoğalmış
- **Ziya Gökalp:** Törelî ve nizamlı anlamına geldiğini belirtmiştir.

Türkiye Adı

- VI. yüzyılda Bizans kaynaklarında **Orta Asya** için kullanılmıştır.
- IX. ve X. yüzyıllarda Bizans kaynaklarında **Volga Nehri'nden Avrupa'ya** kadar olan alan için kullanılmıştır.
- XI. ve XIII. yüzyıllarda Memlûklerin hâkim olduğu Mısır ve Suriye için,
- XII. yüzyıldan sonra ise Anadolu'yu ifade etmek için kullanılmıştır.

Ana Yurtta Yaşam

Sert karasal iklimin görüldüğü Orta Asya'da hayvancılık en önemli geçim kaynağıdır. Hayvanlara otlak bulma sorunu nedeniyle Türkler göçebe hayat yaşamışlardır.

Göçlerin Sebepleri

- Orta Asya'da kuraklık
- Sert kışlar
- Otlakların azalması
- Su kaynaklarının azalması
- Salgın hayvan hastalıkları
- Nüfusun artması
- Yeni yerler keşfetme arzusu
- Boylar arası meydana gelen mücadeleler, siyasi sebepler
- Çin, Moğol baskısı

Göçebe Hayatın Sonuçları

- Türk kültürü değişik yerlere yayılmıştır.
- Gittikleri yerlerin kültür ve dinlerinden etkilenmişlerdir.
- Bağımsız yaşama duygusu gelişmiştir.
- Sanat eserleri taşınabilir malzeme üzerinde şekillenmiştir.
- Ordu-millet anlayışı gelişmiştir.
- Mimari, şehircilik gelişmemiştir.
- Merkezî otoriteyi sağlamak zorlaşmıştır.
- Sözlü hukuk kuralları olan töre gelişmiştir.
- Birlik ve beraberlik ruhu gelişmiştir.
- Yazı çok geç kullanılmıştır.

Göçler

- Hunlar → Avrupa'ya (Macaristan)
- Avarlar → Avrupa'ya (Balkanlar)
- Bulgarlar → Avrupa'ya (Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyi)
- Macarlar → Avrupa'ya (Balkanlar)
- Peçenekler → Avrupa'ya (Balkanlar)
- Kıpçaklar → Avrupa'ya (Karadeniz'in kuzeyi)
- Sibirler → Sibirya'ya
- Oğuzlar → Anadolu'ya, Avrupa'ya

- Türkler diğer toplulukları madencilik ve devletleşme konusunda etkilemişlerdir.
- Göçler Türk tarihinin bir bütün hâlinde araştırılmasını zorlaştırmıştır.

Not !

İskitler (Sakalar)

- Bilinen ilk Türk topluluğudur.
- Atlı göçebeliliğin ilk temsilcisidir.
- Altın işlemede ileri giden İskitler "**Bozkırın Kuyumcuları**" olarak bilinir.
- "Hayvan üslubu"nu **yaratan** ilk Türk topluluğudur.
- "**Amazon Kadın Savaşçıları**" İskit egemenliğine girmiştir.
- "Tomris" adında kadın hükümdarları vardır.
- En önemli hükümdarları **Alp Er Tunga**'dır.
- Firdevsi "*Şehname*" adlı eserinde Alp Er Tunga'dan "Efrasiyab" adı ile söz etmiştir.
- Alp Er Tunga** ve **Şu** destanları İskitlere aittir.

Tarihte Türk Devletleri ve Toplulukları

Asya Hun Devleti

- Orta Asya Türk tarihinin ilk büyük ve teşkilatlı Türk devletidir.
- Merkezi Ötüken'dir.
- Bilinen ilk hükümdarı Teoman'dır.
- Teoman Dönemi'nde Çin Seddi'nin yapımı başlamıştır.
- Devletin en güçlü dönemi **Mete Han Dönemi**'dir.
- Mete Han Dönemi'nde Orta Asya'daki bütün Türkler tek bayrak altında toplanmıştır. Türk askerî teşkilatının temeli olan Onluk Sistem de Mete Han Dönemi'nde oluşturulmuştur.
- Bu dönemde Çin üzerinde baskı kurulmuş, Mete Han Çin'i egemenliği altına alacak gücü olmasına rağmen Çin'i topraklarına katmamış vergiye bağlamıştır. Bunun sebebi kalabalık Çin nüfusu içinde millî benliklerini kaybetmelerinden duyulan endişedir.
- Çinli prenseslerle evlenme geleneğini başlatmıştır.
- Mete'den sonra Kün-Çin, Ki-Ok ve Hohanyeh hükümdarlık yapmışlardır.
- Çinli prenseslerin yanlarında getirdiği danışmanların iç sorunlar yaratmaları, Çinlilerin İpek Yolu'nu ele geçirmeleri sonucu devlet zayıflamış, kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmıştır.
- Hunların bir kısmı Çin egemenliğine girmektense "**Balamir**" öncülüğünde batıya doğru hareket ederek **Kavimler Göçü**'ne sebep olmuşlardır.

- Hunlar, Ötüken için "**Ejderler Şehri**" demiştir.
- Mete, Çin'i baskı altına almasına rağmen Çin'e yerleşmemiştir. Sebebi, Çin'in kalabalık olması ve millî benliği yitirme korkusudur.

Kavimler Göçü (375)

Orta Asya'da Asya Hun Devleti yıkıldıktan sonra Çin egemenliğine girmek istemeyen bazı Hun boyları batıya doğru hareket etmişler, Hazar Denizi'nin kuzeyinden Karadeniz'in kuzeyine gelmişler ve burada yaşayan German-Barbar kabileleri batıya doğru bir domino etkisiyle harekete geçirmişlerdir. Bu olaya Kavimler Göçü denir.

Sonuçları:

- Macaristan'da Balamir'in hükümdarlığında Avrupa Hun Devleti kurulmuştur.
- Roma İmparatorluğu doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştır. (siyasi)
- Batı Roma 476 yılında yıkılınca topraklarında feodalite rejimi ortaya çıkmıştır.
- Barbarlar ile Avrupalılar kaynaşmış ve bugünkü Avrupa milletleri ortaya çıkmıştır. (siyasi)
- Avrupa'nın günümüz siyasi yapısı oluşmuştur.
- Hristiyanlık yayılmıştır.
- İlk Çağ sona ermiş, Orta Çağ başlamıştır. (evrensel)

Türklerin farklı coğrafyalara yayılmaları Türk tarihinin incelenmesini zorlaştırmıştır.

Not !

Avrupa Hun Devleti (375-469)

Balamir tarafından kurulmuştur.

Başkent: Etzelburg/Budapeşte

En önemli özelliği: Avrupa'da kurulan ilk Türk devletidir.

- Kavimler Göçü sonrasında Macaristan'da kurulmuştur.
- Balamirden sonra devletin başına "**Uldız**" geçmiştir.

Uldız Dönemi'nde Türkler ilk kez Anadolu'ya akınlar düzenlemiştir.

Not !

- Devletin dış politikasını Uldız; Batı Roma ile iyi geçinme, Doğu Roma ile savaş şeklinde belirlemiştir.
- Attila Dönemi'nde Bizans, Margus (434) ve Anatolius (447) Antlaşmaları ile vergiye bağlanmıştır.
- Attila, "**Cesur Kavimlerin Efendisi**" ve "**Tanrı'nın Kamçısı**" olarak adlandırılmaktadır.
- Nibelungen Destanı**'nda Attila'dan "**Etzel**" olarak bahsedilir.
- Attila Batı Roma üzerine 451'de bir sefer yapmış ancak Roma'yı işgal etmemiştir. Roma'yı işgal etmesinde Roma'nın Hristiyan dünyası için kutsal bir mekan olması, Sasani Devleti üzerine sefer çıkma isteği ve Papa I. Leo'nun af dilemesi etkilidir.
- Attila'nın ölümü sonrası devlet, Attila'nın üç oğlu arasında meydana gelen taht kavgaları sonucu yıkılmıştır.

Macarlar bilinen ilk liderleri Arpad'ın kökenlerini Attila ile ilişkilendirmişlerdir.

Not !

I. Köktürk Devleti (552-630)

En Önemli Özelliği: Türk adı ile kurulan ilk Türk devletidir. Türkleri birleştiren ikinci devlettir.

- Bumin (İl Kağan), “Töles İsyanı” ile Avar egemenliğine son vererek **Ötüken**'de Köktürk Devleti'ni kurmuştur.
- Orta Asya'da kurulan ikinci büyük Türk devletidir.
- Bumin Kağan ülkeyi ikiye bölmüş, devletin doğu kanadına kendisi, batı kanadına kardeşi **İstemi Yabgu** geçmiştir.
- Batı kanadının yöneticisi olan İstemi Yabgu, İpek Yolu egemenliği için önce Sasaniler ile birleşip Akhunlar'ı yıkmış; sonra Sasaniilere karşı Bizans ile ittifak kurmak için İstanbul'a elçi göndermiştir (Maniakh).

Köktürklerin Sasanilerle birleşip Akhunları yıkmaları, ticari kaygıların milliyetçiliğin önüne geçtiğinin göstergesidir.

Not !

Bizans - Köktürk ittifakı Sasani Devleti'ni yıpratmış, Müslümanların İran'ı fethetmesini kolaylaştırılmıştır. (Hz. Ömer Dönemi)

Not !

- Mukan Kağan zamanında devlet çok genişlemiş ve güçlenmiştir. Devlet en parlak dönemini yaşamıştır.
- Bizans elçisi “**Zemarchos**”, 568'de Orta Asya'ya gelmiş ve seyahatnamesinde Türkiye kelimesini kullanmıştır.
- Çinliler ile mücadele sonucu devlet zayıflamış, daha sonra devlet doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştır. (582)
- Köktürkler 630'dan 681 yılına kadar Çinlilerin esaretinde yaşamışlardır. Bu devir esnasında çıkan “**Kürşad İsyanı**” başarısız olsa da millî bilinci geliştirmiştir.

II. Köktürk (Kutluk) Devleti (682-744)

50 yıllık Çin esaretinden sonra Kutluk Kağan tarafından **Ötüken**'de kurulmuştur.

Bağımsızlık savaşı ile kurulduğu için Türkiye Cumhuriyeti ile benzerlik gösterir.

- Kutluk Kağan, Çin'e karşı ayaklanarak bağımsızlığı sağladığı için kendisine ülkeyi derleyen, toparlayan manasında **İlteriş** ünvanı verilmiştir.
- Kurucusundan dolayı bu devlete Kutluk Devleti de denir.
- İlk kez 38 harfli Köktürk (Orhon) alfabesini kullanmışlardır.
- Devletin asıl güçlü zamanı Bilge Kağan, kardeşi Kül-tigin ve Vezir Tonyukuk devridir. Bu üç kişi adına **Orhun Kitabeleri** dikilmiştir.
- Devlet 742 yılında Kırgız, Basml ve Uygur saldırıları sonucu yıkılmıştır.

Orhun Kitabeleri: Yöneticilerin halka hesap verdiği ve sosyal devletin önemini belirttiği tarih bilinci ile yazılmış anıtlardır.

Not !

Tonyukuk, ilk Türk tarihçisidir.

– “Apa Tarkan” ünvan ile bilinir.

– Türkler'in Bismark'ı olarak bilinir.

Not !

Uygur Devleti (744-840)

II. Köktürk Devleti yıkıldıktan sonra **Ötüken** merkez olmak üzere kurulmuştur. İlk hakani **Kutluk Bilge Kül Kağan**, devleti **Ordubalık'a (Karabalgasun)** taşımıştır.

- Devlet sağlam temeller üzerine oturmuştur. Moyen Çur zamanında devlet en parlak dönemini yaşamıştır. Sine-Uşi Yazıtları bu dönemde dikilmiştir.

En önemli özelliği: Yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir.

Talas Savaşı sırasında Uygur hükümdarı Moyen Çur Kağan'dır.

Not !

- Bögü Kağan zamanında Tibetlilerin saldırısı üzerine Çin'e yardım edilmiştir. Ülkeye getirilen Mani-haist rahipler aracılığıyla Mani dini ülkede yayılmış ve Karabalgasun'da bir tapınak inşa edilmiştir.
- Uygurlar 751 Talas Savaşı'nda Çinlilerin yanında yer alarak Abbasi ve Karluklar ile savaşmışlardır.
- Uygurlar, kendilerinden önceki Türklerden farklı olarak ilk kez “**balık**” adı verilen şehirler kurmuşlardır ve yerleşik hayata geçmişlerdir. Saray, tapınak mimarisinde duvar resmi (fresk) sanatında gelişmişlerdir.

Yerleşik hayata geçmelerindeki en büyük etken din değiştirmeleri ve bu dinin tapınaklı ibadeti zorunlu hâle getirmesidir.

Not !

- Uygurlar yoğun olarak tarım ve ticaret ile uğraşmışlardır.
- Çin ile iyi ilişkiler kurmaları sonucu kâğıt ve matbaayı öğrenmiş ve geliştirmişlerdir.
- Uygurlar ticari ilişkilerin yazılı olması gerekliliğinden dolayı hukuk kurallarını yazılı hâle getirmişlerdir.
- Manihaizm dinine girmek onların savaşçı özelliklerine zarar vermiştir.

Manihaizm'e ait kavramları Türkçeleştirerek kullanmışlardır. Bu durum ulusçuluğa önem verdiklerini gösterir.

Not !

- 18 harfli Uygur alfabesini kullanmışlardır.

- Faizle borç vererek **bankacılık sisteminin** temellerini atmışlardır.
- “**Örgün eğitim**” kurumlarını oluşturan ilk Türk devletidir. Bu dönemde çok sayıda kitap yazılmıştır. Bu kitaplarda matbaanın temeli sayılabacak kalıplar kullanılmıştır.
- **Orta oyunu ve tiyatronun** ilk örneklerini vermişlerdir.

Moğollara Uygur yazısını öğreten Uygur öğretmenlerine “bahşi” adı verilmektedir.

Not !

- Baga Tarkan Dönemi’nde devlet zayıflamıştır. Uygurlar, Kırgızlar tarafından yıkılmıştır. (840)

Orta Asya’da Kurulan Diğer Türk Devletleri

Hazarlar

- I. Köktürk Devleti’nin yıkılmasından sonra Karadeniz’in kuzeyi ve Kafkaslar’da kurulmuştur.
- Hazar Denizi’ne adını vermişlerdir.
- **Museviliği kabul eden ilk ve tek Türk topluluğudur.**
- Devlet tüm dinlere hoşgörü ile bakmıştır. Hazarların VIII. ve IX. yüzyıllar arasında bulundukları bölgede huzuru temin etmeleri bu dönemin **Hazar Barış Çağı** olarak adlandırılmasını sağlamıştır.
- Yerleşik hayata geçmişlerdir.
- Bizans Devleti ile ticaret yapmışlardır.
- Hz. Osman Dönemi’nde Araplarla yapılan Belencer Savaşı sayesinde İslam ordularının Kafkaslara girmesini engellemişlerdir.
- Hazarlarda yönetici zümre Musevi’dir.
- Hazarlar, Rusları devlet ve ordu alanlarında etkilemişlerdir.
- Ordularında **ücretli askerlere yer veren tek Türk devletidir.** (Bu durum devletin yıkılış sürecini hızlandırmıştır.)

Karluklar

- **İlk Müslüman Türk topluluğudur.**
- 751 Talas Savaşı’nda Abbasilerin yanında yer almışlardır.
- Karahanlı Devleti’nin kurucu unsurlarındandır.
- Moğol hâkimiyetine giren **ilk Müslüman Türk topluluğudur.**

Akhunlar

- “**Eftalitler**” olarak da bilinirler.
- Kök Türk - Sasani iş birliğine karşı İpek Yolu hakimiyeti için mücadele etmişlerdir..
- Kök Türk Hükümdarı Mukan Kağan yıkılmıştır.

Ticaretin, milliyetçiliğin önüne geçtiğinin göstergesidir.

Not !

Kırgızlar

- 840 yılında Uygurları yıkarak Ötüken merkez olmak üzere devlet kurmuşlardır.
- Dünyanın en uzun destanı **Manas Destanı** ve **Yeni-sey Yazıtları** Kırgızlara aittir.
- XIII. yüzyılda Moğol hakimiyetine girmişlerdir.

Türgişler

- Batı Kök Türk Devleti yıkıldıktan sonra bağımsız olmuşlardır.
- Emevilerin Orta Asya’ya girişini engellemişlerdir.
- Emevilerle Haristan ve Vakutüş-Şib savaşlarını yaparak İslamiyet’in Orta Asya’da yayılmasını engellemişlerdir.
- Müslüman Araplarla en şiddetli savaşları yapan hükümdarları “**Sulu Kağan**”dır.
- Bilinen ilk hükümdarları Baga Tarkan’dır. (**Kendi adına para bastıran ilk Türk hükümdarı Baga Tarkan Türgiş hükümdardır.**)

Sibirler

- VI. yüzyılda Doğu Avrupa’ya gelmişlerdir.
- Önce Köktürk daha sonra Hazar egemenliğine girmişlerdir.
- “**Boğark**” adlı kadın hükümdarları ile ünlüdürler.
- Bugünkü Sibirya’ya adlarını vermişlerdir.
- Anadolu’ya yağma amaçlı akınlar yapmışlardır.

Avrupa’da Kurulan Türk Devletleri

Avarlar (562-803)

En önemli özelliği: Hem Asya’da hem de Avrupa’da devlet kurmuşlardır.

- Avarlar, Asya Hun Devleti yıkıldıktan sonra Orta Asya’da hâkimiyet kurmuşlar, fakat devletleri Kök Türkler tarafından yıkılınca Avrupa’ya göç etmişlerdir.
- “**Bayan Kağan**” tarafından Balkanlarda devlet kurmuşlardır.
- Üzengiyi Avrupa’ya taşımışlardır. (Üzengiyi kullanmaları at üzerindeki göçlerini hızlandırmıştır.)
- 626 yılında Sasanilerle birlikte İstanbul’u kuşatmışlardır (**İstanbul’u kuşatan ilk Türk devletidir.**)

Hristiyanlığı Kabul Etmeleri

- Millî kimliklerini kaybetmelerindeki en önemli etkidir.
- Çin kaynaklarında Juan Juan, Arap ve Bizans kaynaklarında Avar, Kök Türkler tarafından Apar olarak adlandırılmışlardır.

Not !

- 796’da Frank egemenliğini kabul etmişler ve yıkılmışlardır.

Macarlar (896-955)

- IX. yüzyılda Arpad liderliğinde Balkanlar civarına yerleşmişlerdir.
- Bizanslılar bölgeye Batı Türkiye demişlerdir.
- XI. yüzyılda Hristiyanlığı benimsemişlerdir.
- Germenlerin doğuya doğru yayılmasını uzun süre engellemişlerdir.
- Slavlara ve Ruslara karşı yapılan savaşlarda başarılı olmuşlardır.
- 1870'te **ilk Türkoloji Enstitüsünü** kurmuşlardır (Budapeşte'de).

Kumanlar (Kıpçaklar)

- Balkanlar, Karadeniz'in kuzeyi ve Kafkaslarda yaşamışlardır.
- Codex Cumanicus**, Kumanlara **ait ilk sözlüktür**. Latin alfabesiyle yazılmış Türkçe metinlerdir. (ata-sözleri).
- İslam kaynaklarında yaşadıkları bölgeye "**Deşt-i Kıpçak - Kıpçak Bozkırı**" denilmiştir.
- Kıpçakların bir kısmı, Mısır'a götürülerek Eyyubi ve Memlük ordusunda görev almıştır.
- Oğuzlar ile mücadeleleri **Dede Korkut Hikâyeleri**'ne konu olmuştur.
- Rusların güneye inmesini engellemişlerdir.
- Ruslarla yaptıkları mücadeleler **Igor Destanı**'na konu olmuştur.

Bulgarlar (632-1018)

Bulgarlar 630 yılında Köktürk Devleti'nin yıkılması üzerine Kafkasların kuzeyinde "**Kubrat**" liderliğinde Büyük Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır.

- 814 yılında Peçeneklerle beraber İstanbul'u kuşatmışlardır. (**İstanbul'u kuşatan ikinci Türk devletidir.**)
- İkiye ayrılmışlardır.
 1. Tuna Bulgarları
 2. Volga-İtil Bulgarları
- Tuna Bulgarlarında "**Çar**" ünvanını kullanan ilk Türk hükümdar "**Simon**"dur. Tuna Bulgarları, IX.yüzyılda **Boris Han** zamanında Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Boris, Knezlik ünvanını kullanmaya başlamıştır.
- Tuna Bulgarları, günümüz Bulgarlarının atalarıdır.
- Volga-İtil Bulgarları, Müslüman tüccarlar aracılığıyla İslam dinini kabul etmişlerdir.
- İtil Bulgarları ise ilk Müslüman Türk devletidir.** Ünlü Seyyah İbn-i Fadlan seyahatnamesinde Bulgarların yaşam tarzını ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Peçenekler

En önemli özelliği: Devlet kuramamışlar, boy teşkilatı hâlinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

- Karadeniz'in kuzeyinde yaşamışlardır.
- XI. yüzyıldan sonra Balkanlara gelmişlerdir.

- Hristiyanlık dinini kabul etmişlerdir.
- Bizans ordularında paralı askerlik yapmışlardır.
- Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu ordusu tarafına geçmişlerdir.
- Kıpçak ve Bizans ittifakı tarafından yıkılmışlardır. (1091)

Hem Asya'da hem Avrupa'da kurulan Türk toplulukları Hunlar - Avarlardır.

Not !

Devlet Yönetimi

Hükümdar

I. Hükümdarın Yetkileri

Kut (Siyasi)	Küş (Askeri)	Ülğ (Ekonomi)
-----------------	-----------------	------------------

- İslamiyet Öncesi Dönemde;
- Hunlar:** Tanhu, şanyu
- Kök Türkler:** İltiş, ilig
- Genelde ise han, hakan, kağan, idikut ve ilteber ünvanlarını kullanmışlardır.

II. Hükümdarlık Sembolleri

Örgin (Taht)	Kur (Kemer)
Otağ (Çadır)	Kamçı (Berge)
Kotuz (Sorguç)	Kama
Tuğ (Sancak)	Kılıç
Davul (Köpürge)	Yay
Yarlık (Ferman)	

III. Hükümdarın Görevleri

- Töreyi uygulamak,
- Orduya komuta etmek, fetihlerde bulunmak,
- Ülkede birliği sağlamak,
- Halkın huzur ve refahını sağlamak,
- Adaleti temin etmek.

Kut Anlayışı

Kut: İslamiyet öncesi Türklerde devleti yönetme yetkisinin hükümdara Gök Tanrı tarafından verildiğine inanılan hükümdarlık yetkisidir.

- Olumlu yanı:** Halkın hükümdara bağlılığının sağlanması,
- Olumsuz yanı:** Kut kan yoluyla hanedandaki tüm erkekler geçtiği için taht kavgalarına neden olmuştur.
- Kut sahibi olan hükümdar, töre hükümleri ile sınırlanmıştır. Töre çerçevesinde boy beyleri hükümdara karşı sert tavır alabilmişlerdir.
- Hanedan dışından bir kişide kut olmadığı için hükümdarlığı meşru kabul edilmemiştir.

Kut anlayışı din kurallarına dayalı bir yönetim olduğu anlamına gelmez. Kut anlayışı hükümdarın yönetim yetkisini güçlendirmiştir.

Not !

Veraset Sistemi

Veraset: Tahta geçmeyi belirleyen kanun ya da kuralardır.

- "Ülke hanedanın ortak malı sayılmıştır." Bu anlayış nedeniyle kimin tahta geçeceği belli değildir. Bundan dolayı çok sık taht kavgaları çıkmış, Türk devletleri kısa ömürlü olmuştur.

Türk devletleri, veraset sisteminin net olması, kut anlayışı, ikili teşkilat, boyların birleşimi ile oluşmasından dolayı kısa ömürlü olmuştur.

Not !

Hatun

- Hakanın eşidir.
- Kurultay toplantılarına katılabilir.
- Yabancı elçilerin kabulünde ve harp meclislerinin toplanmasında hazır bulunur, fikrini söyler.
- Kağan olmadığında ona vekalet eder.

Hatuna verilen bu yetkiler kadına verilen değerin göstergesidir.

Not !

Federatif Devlet Anlayışı

Türkler devlete **il**, halka **kün** ve millete **budun** isimlerini vermişlerdir.

- Türk devletleri kuruluş tarzı ve işleyişi bakımından merkezi değil, federatif özellik göstermişlerdir. Bunun sebebi, devletlerin boylardan oluşmasıdır.
- **İkili Teşkilat:** Ülkenin kolay yönetilmesi için uygulanan bu sistemde ülke doğu - batı ya da sağ-sol şeklinde ikiye bölünerek yönetilmiştir. Doğuda kağan, batıda ise hanedandan yabgu bulunmuştur. Batı kanat iç işlerinde bağımsız, fakat dış politikada kağana bağlıdır.
- İkili teşkilat Türk devletlerinin kısa sürede yıkılmasında etkili olmuştur.

Türk devlet yönetiminde eyalet sistemi ve feodalite yoktur.

Not !

Kurultay (Toy = Kengeş)

- Türklerde devletle ilgili işlerin görüşüldüğü danışma meclisidir.
- Kurultayda son söz hakanındır.
- Kurultay bazen hükümdara töre hükümlerinden uzaklaştığı uyarısıyla karşı gelmiştir (Bilge Kağan'ın şehirler kurma ve Budizm'e geçme isteğini Kurultay reddetmiştir).

- Kurultay üyelerine **toygun** denilmiştir.
- Toya hakan, hatun, aygucı (üge), tiginler, buyruklar ve boy beyleri katılmıştır.
- Toya katılmayan boy beyi isyan etmiş kabul edilmiştir.
- Toyların yasama ve yürütme yetkisi vardır.
- Kurultaya boy beylerinin katılımı ve istediklerini söyleyebilmeleri yönetim anlayışının demokratik olduğunu göstermektedir.

Boy beyleri Kurultaya seçimle katılmaz.

Not !

- Kurultay bazen hükümdar seçiminde veya onaylanmasında etkili olmuştur.
- Genelde devlet idaresi **ayuki** denilen hükümet tarafından yapılmıştır. Hükümetin başında **aygucı** (başvezir) bulunmuştur.

Kurultayın görevleri şunlardır:

- Ülkenin genel politikalarını belirlemek
- Kanun yapmak
- Hanedan üyeleri arasından hakani seçmek
- Hakani denetlemek
- Töre hükümlerini değiştirmek
- Orduyu komuta etmek
- Sosyal ve ekonomik sorunlarla ilgili kararlar almak

Devlet Görevlileri

- **Yabgu** (Devletin batısını yönetir.)
- **Buyruklar** (Bakanlar)
- **Tarkan** (Komutan, askeri yönetici)
- **Agılgı** (Hazine görevlisi)
- **Ataman** (İnal / İnanc / Tigin Eğitmeni)
- **Apa** (Sivil yönetici)
- **Şad** (Hanedan üyesi vali olduğunda aldığı ünvan)
- **Sübaş** (Komutan)
- **Bitikci** (Yazıcı-katip)
- **Yargan** (Yarguc) yargıç
- **Tudun** (Vergi ve denetim görevlisi)
- **Tutuk** (Askerî vali)
- **Aygucı** (Vezir)

Ordu - Sü

- Türklerde ordu millet anlayışı vardır. Eli silah tutan herkes askerdir.
- Mete Han orduda onlu sistemi MÖ 209'da kurmuş, orduyu alay - birlik - tümen mantığıyla yeniden düzenlemiştir.
- Mete Han'ın tahta çıkış tarihi olan **MÖ 209 Türk Kara Kuvvetlerinin** kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir.